

1962

En oversigt

ved **Carl Trock.**

Et enkelt år er sådan set et tilfældigt tidsrum. Hvad 1962 betyder i en større sammenhæng, må eftertiden dømme om, når dette år sammen med mange andre er kommet på afstand. Redaktionen af »Kirkehistoriske Samlinger« har imidlertid ønsket, at der blev skrevet en årlig oversigt. Hvad der nedenfor meddeles er tænkt som en håndsækning til eftertiden, så den bedre kan skønne over, hvad der i samtiden synes at karakterisere 1962¹.

Folk og kirke.

»I de fleste hjem i byerne og efterhånden (og i stigende grad) også på landet ligger kirken helt uden for horisonten«, hedder det i en af årets bøger (sognepræst Chr. Linds-krog i »Konfirmandundervisningen og konfirmationen«, 174). Andre lignende udtalelser kunne tages med, vi får dog nøjes med denne ene.

Det er på den baggrund, at mange mener, »at folkekirken synger på sidste vers.« Det er ikke blot ældre, som på nutidens bekostning mindes en lysere fortid, men den samme tale kan komme også fra yngre (KD 22/12 61, 21/7,

¹) Ved henvisninger bruges følgende forkortelser:

DKt – Dansk Kirketidende; IMT – Indre Missions Tidende; KC – Kirkeligt Centrum; KD – Kristeligt Dagblad; MrBl – Menighedsrådenes Blad; PrfBl – Præsteforeningens Blad. Årstal angives kun, hvis det ikke er 1962.

24/7). Chr. Bartholdy var vel ikke helt på linie med Indre Missions bestyrelse (jfr. KD 29/5), når han gentog det på I. M.s årsmøde: »Jeg er ked af det. Ikke blot for kirkens skyld. Jeg vil gerne bo i et kristent folk. Men det vil snart være en saga blot. Men hvor længe folkekirken vil synge på det vers, ved jeg ikke. En institution kan jo være sejglivet« (KD 20/6). Og Bartholdy bliver ved, ved juletid fratog han mere optimistiske kolleger trøsten ved, at ved den tid kommer folk dog i kirke. Det gør i byerne måske 10 %, skrev han, og hvilken prædiken får folk så? Jo, det er blevet skik, at præsterne »stikke folk en bolsje i munden og klappe dem på skulderen og sige: Den er god med dig« (KD 22/12).

Andre kan se mere lyst på situationen, også fremtrædende folk i Indre Mission (således næstformanden, højskoleforstander Edvard Jensen, »Det nye Aar 1963«, 86 og forpagter Johs. Krarup, KD 1/12). Men det er vel fortrinsvis yngre præster uden klart udtalt retningspræg og de grundtvigske, der tager ordet for den folkekirkelige ordning og tror på dens berettigelse (biskop Gudmund Schiøler, Sorø Amtstid. 29/12 og biskop K. C. Holm, MrBl, 143 f.). Almindeligvis kan man heller ikke her lade være med at sammenligne vilkårene før og nu og ønske bedre kår, men man gør det daglige arbejde stilfærdigt og prøver ikke på at sætte skel mellem folk og kirke. Linien er her, skriver C. Bartholdy: »for alt i verden ingen mission! — altså indre mission, folkekirkens medlemmer skal være i fred, ingen bebrejdelser, slet ingen udskældning« (KD 22/12). Den linie, som Bartholdy påtaler, synes endog at være blevet fremherskende i Københavns Kirkefond. Opgaven er den samme som før, at kalde på de mange, der er kommet på afstand af kirken, sagde formanden, landsdommer Mogens Hvidt ved årsmødet; vi henvender os ikke »til vantro masser«, men til de »90 %, der hører med, fordi de er døbt«, og siger: »Kom, for I hører med!« (KD 12/6, 18/10, således også provst H. P. Honoré, biskop J. B. Leer Andersen, forstander Johs. W. Jacobsen, *ibid.*, og LRS R. Prytz i »Københavns Kirkesag«,

nr. 4. — Om brydningerne omkring Kirkefondet se siden p. 200).

Kan stemningen vendes til frimodighed? Der er ikke få, der prøver det. »Vi er nogle stykker, der ikke har råd eller tid til at diskutere om folkekirken synger på sit sidste eller næstsidste vers, så længe mulighederne er så mangfoldige, kårene så gode, tjenesten så rig og Gud så trofast,« medgav den nyvalgte Århus-biskop, Kai Jensen² sin første ordinand (KD 30/6, jfr. biskop Leer Andersen, KD 1/10 og forstander Johs. Müller, KD 18/10). På sin facon stillede kirkeministeren tidens opgaver: »Man fylder ikke kirkerne ved at råbe op om, at de er tomme.« Heller ikke ved at gentage de gamle kirkelige grundbegreber, i stedet må man ud på »den slagmark om mennesket, som pløjes op af moderne kunst, af moderne psykologi, af videnskab... Uden at gøre sig den umage at sætte sig ind i dagen idag, kan prædikeembedet ikke klare sig« (e. KD 21/8).

De kirkelige retninger.

Men skyldes den megen tale om kirkens nød mest, at tiderne er vanskelige for de kirkelige retninger? Og er den tale blevet så fremtrædende, fordi det trods alt stadig er retningerne, der præger den kirkelige debat? De udgiver de kirkelige tidsskrifter, og — undtaget enkelte mere fremtrædende personligheder — så er det deres folk, som pressen henvender sig til. Her er det jo muligt at få repræsentative udtalelser, mere end enkeltpersoners ord.

Indre Mission har altid kendt til uvilje udefra. Derfor behøver man ikke at hefte sig meget ved, at formanden, sognepræst Kr. Friis på årsmødet beklagede, at det var

²) Der var opstillet 3 kandidater til valget: domprovst Kai Jensen (*Indre Mission* og andre kirkelige kredse), domprovst Henning Høirup (de grundtvigske) og provst Vagn Riisager, der også var »samlingskandidat«, fortrinsvis opstillet af folk fra stiftets 5 nordlige provstier. Stemmetallene blev 1194, 1049 og 208.

blevet en epidemi blandt præster at bekende: De må endelig ikke tro, at jeg er missionsmand (KD 21/6). Men dersom det er et gennemgående træk hos yngre præster, så er det alligevel betænkeligt, og problemet dukkede også frem igen (Bartholdy i IMT 9/9, 445 f., fortsat i KD 18/9, 22/9, 19/10 m. m.) — De lyse træk ved I. M.s store møder var »vennernes tillid og offervilje« og navnlig, at det — trods alle påstande om det modsatte — der viste sig, »at det umulige er sket: generationsskiftet har stadig fundet sted. Det blev slået fast for de mange« (sognepræst J. Dalum Christensen i »Det nye Aar 1963«, 38f). Men samtidig hedder det, at »flere missionærer klager over samfund, der er ved at dø«, og at der er steder, hvor man taler om at sælge missionshusene. Det er i det daglige, det kniber, med bibelkredse, missionsmøder m. m., mens der kun rent undtagelsesvist er noget i vejen ved fester og missionsuger (ibid.). — Tilsvarende hed det ved årsmødet om I. M.s søndagsskolearbejde: Det går lykkeligvis godt mange steder, men adskillige søndagsskoler er gået i stå, mærkværdigvis ofte i gamle Indre Missions-samfund, også fra »Guds folks side« er ansvaret for børnene borte. »Men vi bliver ved, selv om man skubber til os« (IMT 8/7, 322).

Om forholdet til det øvrige ungdomsarbejde udtalte en sønderjysk missionær, H. C. Bechmann: »Indre Mission dør, hvis I ikke skaffer os vore unge tilbage.« Det er et spørgsmål om liv og død for I. M. Det er beklageligt, at ungdomsarbejdet er skilt ud fra samfundene, for i mange byer er det kommet så langt fra I. M., at man ikke kan råbe hinanden op. Fejlen er dog ikke blot de unges, fandt Bechmann, men »der er også for lidt mission i os missionsfolk« (KD 5/12).

Der har vel altid været en betragtelig afstand fra Indre Mission til KFUM's og K's arbejde, især i byerne. Den synes dog at vokse. I det daglige arbejde afløses de store møder for ungdommen efterhånden af mere utraditionelt gruppe- og klubarbejde, hvor de unge selv kan være aktive. Og selv

ledelsen skal ændres. Der skal oprettes en delegertforsamling, for hvem fællesbestyrelsen skal stå til ansvar, og som vælger nogle medlemmer til fællesbestyrelsen. »Det er i mine øjne ikke så meget et udslag af demokratisk tankegang«, udtalte generalsekretær E. Christiansen mildnende ved landsmødet, »som en registrering i lovene af noget, vi i realiteten lever i dag, nemlig dette at aktivisere medlemmerne gennem øget medansvar.« Der synes meget arbejdsmod, vil det lykkes? På landsmødet spændte vurderingen af situationen fra forsøg på at »overbevise forsamlingen om, at der er grund til at se optimistisk på hele bevægelsen«, til den status: »Vi samler færre og færre, og langt ind i vore rækker er frafaldet en realitet.« »Vi er gledet med strømmen, er blevet verdsliggjort« (»Ungdomsarbejderen«, nr. 2, 20f., jfr. KD 19/5 og iøvrigt 11/9, 22/9).

Ubetinget optimisme lægger ledelsen af Indre Missions nyeste arbejdsgræn, »Unge Hjem« for dagen. Dette kulturåbne arbejde, som Hans Munck begyndte som indremissionær, er da også slået an mange steder med noget af eventyrets lys over sig. Men nu kan man selv og synes bevidst at frigøre sig fra I. M. og de »øvrige traditionelle, kirkelige retninger«, som »med vold og magt vil have Unge Hjem presset ind i en bestemt form... Vi spørger ikke efter om mennesker bliver omvendt«, sagde sekretæren, Verner Krag-skov ved landsmødet, »men om de får et andet forhold til deres ægtefælle og deres hverdag.« — Det kom til brud i løbet af året på en anden front. På Sjælland etablerede en fraktion sig som et selvstændigt arbejde. Det, der især har ført til spaltningen, er, at landsledelsen siden 1959 er selvsupplerende, så de enkelte kredse står uden indflydelse på dens afgørelser. Og oppositionen vender sig mod de mange nye foretagender (højskole, forlag, planer om seminarium m. m.) og vil i stedet, at bevægelsen samler kræfterne om arbejdet i de lokale kredse (Sorø Amtstid. 24/9, samt 20/6, 1/10 og KD 13/7, 24/9).

Sidst må det nævnes, at med årets udgang ophørte Indre

Mission i København at eksistere som selvstændig forening. Efter enstemmig vedtagelse i begge foreningers bestyrelser overtog Indre Mission i Danmark fra 1. januar 1963 arbejdet i hovedstaden. Sammenslutningen medfører næppe nogen af stederne en kursændring; den »rationalisering« synes fremskyndet ved, at Københavns I. M. økonomisk set ikke magtede det arbejde, der var i gang, og hovedstadsområdets vækst krævede stadig flere medarbejdere. Nu skulle det blive muligt at få det (KD 15/11, 24/11).

Grundtvigianismen. Det er nu »aftenstid i den grundtvigske bevægelse, og det kan ingen ændre«, skriver sognepræst Niels Petersen til afslutning på et tilbageblik på en bevæget præstegerning. »Man kan nævne mange tegn derpå. Må jeg føje det ene tegn til, at bevægelsen sender os så få præster, nok adskillige andre dygtige folk, men få præster« (PrfBl 641). De grundtvigske føler også tidens vanskeligheder, og sådan set på de samme områder som I. M. Men de føler sig ikke i modsætning til tidens folkekirkelighed. Netop derfor må de begrunde, hvorfor de stadig er der, og desto stærkere spørge, hvad der er det karakteristiske for grundtvigianismen idag?

Det synes ikke ganske let at svare. Det viste sig, da Dansk Kirketidendes redaktør, sognepræst Peter Riemann i en lejlighedsbetragtning i anledning af bispevalget i Århus spurgte: Hvad er en grundtvigianer? Til de grundtvigske kendetegn regnede Riemann nok »en vis værdsættelse af sakramenterne«, men det afgørende var med Grundtvig at fastholde »det menneskelige som kristendommens forudsætning.« Det skiller »både fra missionsfolk, som kun agte det menneskelige efter syndernes forladelse, fra centrumsfolk med deres kirkesyn, og fra tidehvervsfolk med«. Skønt de grundtvigske efter Riemanns mening har meget tilfælles med de sidste, »på menneskesynet skilles de« (DKt 14/1, 11).

Riemanns forudsætning var, at der næppe var nogen vaskægte grundtvigianer tilbage, d. v. s. nogen som ville

fastholde teorien om trosbekendelsen som ordet af Herrens egen mund. Det var der (jfr. DKt 207f), men stod teorien om de 40 dage svagt, så måtte Riemann dog konstatere, at der havde vist sig en »forbavsende udbredt sikker tillid til den kirkelige anskuelses øvrige indhold« (DKt 211).

Bemærkelsesværdigt var det derfor, at den nye formand for Kirkeligt Samfund, pastor Johs. Birkedal Nielsen, Vejle afskrev »anskuelsen« også i dens videre forståelse. Den måtte ikke blot forekomme folk teoretisk, men i en tid uden Grundtvigs forudsætning, fortvivlelsen, kan den gøre folk dumme og dovne. Idag må det grundtvigske være »troen på ordet«, skrev Birkedal Nielsen, d. v. s. at vi ikke skal interessere os for vor frelse, men for at »leve vort liv, og at vort liv skal lykkes alene ved, at hans ord får magt i vort liv.« Fællesskabet kommer med i bestemmelsen, fordi ordets forkyndelse er et menighedsanliggende, og med hører også, at den viljesindsats i det folkelige og kirkelige, som prægede den oprindelige grundtvigianisme, gør sig gældende idag (DKt 87f, 127f).

»Mon ikke adskillige har gjort sig deres Tanker om Udviklingen inden for K. S. i de senere Aar?« måtte valgmenighedspræst Jakob Busk indvende. »Ogsaa her har en tidehvervsk »Infiltration« formodentlig gjort sig gældende, men vi havde alligevel ikke ventet saa vage og ubestemte Formuleringer af Kirkesynet« (139). Og frimenighedspræst Sv. Fredslund Andersen sluttede debatten af: »Meget kunne tyde på, at et klarende møde grundtvigske folk imellem er tiltrængt — mere end en fortsættelse af debatten her i bladet« (321).

Men spørgsmålet melder sig stadig. Da sognepræst Knud Hanghøj, Frederikshavn skrev om det grundtvigske og byerne, virkede det som en fortsættelse af debatten. Byerne har altid været et problem for de grundtvigske, samfundsudviklingen gør det mere brændende. »Det grundtvigske menighedsliv... virker fremmedartet i byboens øjne, ja ligefrem sekterisk,« fastslog Hanghøj, som ikke ville, at man

gav sig til at kopiere Indre Missions mange arbejdsgrene. Men det grundtvigske må løsrives fra sin milieubestemthed og udtrykkes på en ny måde. »Det er en af vore svagheder, at vi i dag ikke har gjort os klart, hvor meget af den grundtvigske arv vi vil vedkende os« (»Vartovbogen 1962«, 32ff.).

Så er det lettere at karakterisere grundtvigsk kirkepolitik. Det er stadig: Ingen kirkeforfatning. Birkedal Nielsen havde sikkert stort følge, når han kaldte det »vor lykke«, at den danske kirke — skønt måske ene om det i kristenheden — står uden officiel repræsentation, for kirkens røst er alene evangeliet (KD 21/12). Men når det er sagt, får grundtvigianismen sine problematiske »mellemtung«. Er det f. eks. tilladt de grundtvigske bisper at gå til bispemøder? Det gav genlyd, da sognepræst Otto Paludan tog alvorligt på den sag: Vi venter at de grundtvigske bisper bliver borte, ellers står vi i fare for at bispemøderne om »kortere eller længere Tid« lovfæstes som en repræsentation (DKt 327f., 337f., 359ff. — Biskop Dons Christensen, DKt 311f., biskop Schiøler, Sorø Amtstid. 29/12).

— Den radikale folketingsmand Helge Larsen tog sagen op under finanslovsdebatten: Måske er al frygt for en kirkeforfatning grebet ud af luften, så lad os få det slået offentlig fast (12/12, Folketingets forh. 1857 ff.). Han lod sig berolige af Bodil Kochs svar: »For folkekirken som helhed — ud over det enkelte stift — har biskopperne ingen myndighed til at optræde, det kan alene kongen og ministeriet (ministeren).« Men når ministeriet hørte biskopperne i en række sager, var det »så frisindet«, at det ikke havde »noget imod, at de af folket valgte biskopper taler sammen om tingene, før de afgiver deres svar, hvis de synes, det er nyttigt« (ibid. 1927ff., jfr. 1949f.). —

Også det grundtvigske ungdomsarbejde, De danske Ungdomsforeninger befinder sig »naturligvis og heldigvis« i en krise. Man søger kontakt med byernes unge; en henvendelse til K. S.s kredsformænd i byerne gav kun »to negative svar, resten tavshed«, nu vil man søge samarbejde med høj- og

ungdomsskolerne. Også her vinder klubarbejdet frem på bekostning af foredragsmøder. Medlemstallet har i en årække holdt sig så nogenlunde på godt 40,000 medlemmer, men antallet af foreninger går ned. For det kniber med at skaffe ledere på landet, landmændene har ikke tid, og med de små skoler forsvinder grundlaget for mange foreninger. Det synes vanskeligt at bygge ungdomsforeninger omkring centralskolerne (Fyns Tid. 12/7, KD 13/7, 16/7, Sorø Amtstid. 13/7).

Hos *de højkirkelige*, den sidste fremtrædende kirkelige retning, spores megen frimodighed. De højkirkelige præster er i stigende grad blevet uromomentet i kirken og har i høj grad præget årets debat med deres skarpe angreb. Det synes berettiget at antage, at der — trods ret afvigende synspunkter — findes en nogenlunde fast kerne, som ikke har fået større tilgang. Sognepræst Poul Ulsdal opgjorde først på året, at bevægelsen talte 75—100 præster (Berl. Aftenavis 12/3); men i et konvent i Jylland deltog kun ca. 25 præster fra alle egne af landet (KD 29/5), og et stævne i København samlede kun »ret få« præster (»Reformatio«, 112). Derimod synes bevægelsen at blive mødt med større forståelse udefra, især fra Indre Mission. Begge er fælles om aversionen mod den brede folkekirkelighed og den stærke betoning af troskaben mod bibel og bekendelse. Også bestræbelserne for at give kirken myndighed kan nok vinde genklang hos missionsfolk, selv om de ikke først og fremmest tænker på embedet (KD 29/5, 22/9).

Og på *Kirkeligt Centrums* landsmøde, hvor der de foregående år har været højkirkelige talere, prøvede man at klare forholdet til de højkirkelige. Formanden, Dr. theol. Svend Lerfeldt fandt, at der nok er »slægtsskab i synet på gudstjeneste og kirken, men med forskellig betoning; K. C. og højkirkeligheden er ikke identiske.« Den tidligere formand, domprovst dr. Villiam Grønbæk mente, at spørgs-

målet var brændende. Overgangen mellem K. C. og de høj-kirkelige er glidende, det K. C. står for hører organisk sammen med de højkirkeliges syn (KC 91, KD 19/9).

Kirke og skole.

Når folkekirkens beståen drøftes ender diskussionen uvil-kårligt ved skolens kristendomsundervisning og dens kva-litet (jfr. KD 10-13-16/7). Den nye skolelov og betæknin-gerne om undervisningen i folkeskolen og gymnasiet rejser også spørgsmålet. Og til forudsætningerne for årets usæd-vanlige livlige debat om kristendomsundervisningen hører også det store arbejde med fagets problemer, som især Religionslærerforeningen har taget op. Derfor kom debat-ten mest til at dreje sig om fagets hele stilling og egne pro-blemer. Betænelighederne ved fagets særstilling synes voksende og ønskerne samlede sig om ligestilling med andre fag m.h.t. karaktergivning og eksamen. Bag ligger så igen det synspunkt, at det her ikke drejer sig om propaganda eller forkyndelse, men mere om kundskaber og viden (KD 1/6, 9/7, 13/7, 1/8, 24/8, Jyllands-Posten 28/7, 10/9, DKt 214f., 263ff., »Religionslæreren« 44ff.).

Året bragte væsentligt nyt. Den 4. maj udnævntes dr. theol. E. Thestrup Pedersen til professor i kristendomskundskab ved Danmarks Lærerhøjskole. Tidligere blev der kun afholdt spredte kursus, nu er der udnævnt en mand til at tage faget op. Det ser ud til, at der i lærerkredse var ønsker om, at de mere pædagogiske, metodiske problemer blev taget op. Selv lægger Thestrup Pedersen eftertrykket på »at *nyttig-gøre* den videnskabelige, teologiske forskning med henblik på skolens kristendomsundervisning.« Men undervisningen vil måske give bidrag til den religionspædagogiske forsk-ning, tilføjede han, og bliver det siden muligt at knytte flere lærerkræfter til faget, vil en selvstændig religionspæ-dagogisk forskning for alvor kunne komme på tale (»Religi-onslæreren« 67ff.).

»Fællesudvalget angående kristendomsundervisningen« har også ladet høre fra sig. Det blev nedsat den 8. marts 1960 af biskopperne efter samråd med Religionslærerforeningen og Kristelig Lærerforening (PrfBl 1960, 226). Som en begyndelse på bestræbelserne for at højne kristendomsundervisningen udsendtes i 1962 2 bøger, om kristendomsundervisning og konfirmandundervisning. Udvalget håber, at de bøger kan give lærere og præster anledning til sammen med forældre at overveje »den undervisning i kristendom, som nødvendigvis må følge af, at børnene er døbt med den kristne dåb.« Og det vil siden ved en række bøger give nye bidrag dertil (biskop Chr. Bauns forord til de to bøger).

Nogle bøger.

Det er rimeligt at nævne nogle værker, som ikke omtales i anden sammenhæng. Først de tre teol. disputatser: Universitetslektor Børge Diderichsens afhandling om ægteskab og skilsmisse belyst gennem Markusevangeliet, universitetsadjunkt Leif Granes om Luthers opgør med Gabriel Biel, »Contra Gabrielem« og sognepræst Hejselbjerg Paulsens »Sønderjysk Psalmesang 1717—1740.« I »Den danske Kirkes Historie« udkom 2. bind, om senmiddelalderen ved professor Niels Knud Andersen. Professor Torben Christensen har skrevet om den kristelige socialisme i England, og professorerne Svend Holm-Nielsen og Bent Noack har til undervisningsbrug, især på seminarierne, skrevet hver sin bog, henholdsvis om det gamle og det nye Testamente.

Ricards bog »Ungdomsliv« fik sin afløser i sognepræst Orla Møllers »At være ung.« Og endelig tog Institut for Dansk Kirkehistorie fat på at udgive »Luthers skrifter i udvalg« og udsendte 1. bind med de reformatoriske skrifter (ved dr. theol. Niels Nøjgaard).

Administration og lovgivning.

Det borgerlige Danmarks udvikling er kommet i søgely-

set. Det stigende folketal og byernes øgede vækst på land-distrikternes bekostning kræver helt nye indgreb. Strukturændringerne må også for kirken få indgribende betydning. Landet over er den gamle sogneinddeling kommet i søgelyset, og de sprængte sognegrænser er ikke længere et byproblem alene.

Nu er der en biomstændighed, der hindrer at de kirkelige overvejelser bliver altfor langvarige, en truende *præstemangel*. Overalt tales der om mangel på uddannede folk, for præsternes vedkommende synes den at blive særlig mærkbar. Tilgangen har allerede i nogle år ikke svaret til afgangen. Tilmed er der gennem en årrække oprettet nye embeder i og omkring byerne uden nogen tilsvarende reduktion andre steder³. Endnu er det kun lave tal på ansøgere til embederne, der peger på præstemangel; men der er embeder, fortrinsvis kapellanier i byerne, der har måttet opslås ledige 2—3, ja endog 4 gange, før de blev besat.

Kirkeministeriet har sat ind. Det er blevet tilbageholdende med at ansætte hjælpepræster (KD 9/7). Der har været nogle års reserve at tære på, men den synes opbrugt; og i stigende omfang går de teol. kandidater ind i faste embeder, mens det er meget vanskeligt at få hjælpepræster, og i nogle tilfælde er emeriti blevet ansat.

Præstemangelen er som sagt kun en biomstændighed, der blot aktualiserer overvejelserne om, hvilken betydning samfundets strukturændringer får for kirken. Sagen selv kræver overvejelser. Det er ikke først og fremmest økonomiske hensyn, det drejer sig om, når der tales om *sognesammenlægninger*, skrev biskop Schiøler sidste år. »Men det er i høj grad et åndeligt, kirkeligt anliggende. Det kan ikke være rigtigt, at præsterne i de bymæssige sogne, hvor den største del af landets befolkning efterhånden bor, ikke kan overkomme de opgaver, de har, medens 2—300 præster på lan-

³) I 1961 oprettedes der således 11 nye embeder, mens der kun blev nedlagt 4, i 1962 var tallene 8 og 3.

det i de fleste tilfælde ville få mere tilfredsstillelse i arbejdet ved at få flere mennesker at virke iblandt« (»Dansk Kirkeliv 1961«, 57; jfr. biskop Høgsbro på det udvidede landemode, KD 28/6). Og biskop Erik Jensen har advaret mod at tro, at kirken alene kan binde sogne sammen, når alle de andre bånd, der har været med til at skabe fællesskabet, løsnes. Af dem har skolen nok haft den største betydning for samhørsfølelsen, »derfor bør man, såvidt det overhovedet er muligt, lade skolens og kirkens udvikling følges ad«. Men »der bør vises *megen* varsomhed med for hurtigt at søge gennemført omlægninger« (»Aalborg Stiftsbog 1961«).

Kirkeministeriet synes at have pålagt biskopperne at udarbejde en samlet skitse-mæssig plan for en ordning, så der ikke blot sker noget de steder, hvor det lejlighedsvist lader sig gøre (jfr. Erik Jensen i »Aalborg Stiftsbog 1962«). For at lette omlægningerne i fremtiden har ministeriet selv ved opslag af en række mindre embeder sikret sig, at det kan ske. Og det tog det næste skridt, da præsterne fik bestillingstillæg (jfr. siden p. 201). Det bortfalder, når de embeder der har under 1000 indb., bliver ledige, for at tilskynde menighedsrådene til at gå med til sammenlægninger (KD 25/7).

En jysk menighedsrådsforening har allerede protesteret mod den ordning (KD 7/11), og i Ålborg Stiftsbog har biskop Erik Jensen vendt sig mod, at der lægges »en økonomisk klemme« på de mindre sogne. Det vil skade sagen, at der lægges pres på menighedsrådene, når de skal øve en af deres vigtigste funktioner, at vælge præst. Overvejelserne må ske i en roligere atmosfære og »i kontakt mellem ansvarlige myndigheder som skole, kirke, kommune og erhvervsliv, så man ikke opgiver det forhåndenværende fællesskab, før man har haft god tid til at se sig om efter, hvor nye fællesskabsmuligheder frembyder sig.«

Foreløbig er det i *byerne*, og især i hovedstaden, at der

er foruroligende få ansøgere til præsteembederne. Den ny lønningslov får sammen med vanskelighederne ved at skaffe embedsboliger skylden for det. Præsteforeningens nyvalgte formand, Johs. Eilschou Holm lægger vægten på andre forhold, det er »de københavnske, kirkelige forhold, præsterne ikke vil ind til«. Dermed tænker han ikke på arbejdsbyrden, men selve det kirkelige klima (KD 21-22-23-26/5, PrfBl 471).

Også andre steder, som i Dansk Sømandskirke og Dansk Kirke i Udlandet⁴, må man spørge, hvorfor præsterne ikke melder sig? Det er de mere krævende og utraditionelle stillinger det kniber med at få besat; skyldes det træk i tiden? at præsterne ikke er »anderledes end andre mennesker, og at det nok er en tidstypisk følge af velstand og magelig lykkeleg, at besværlighederne hører til det, man ønsker at sky«? (højskoleforstander Poul Dam i Højskolebladet, 754).

Derimod er de foregående års drøftelser om en *sognemedhjælperordning* — især rejst af Diakonissestiftelsen, som gerne havde taget fat på at uddanne kvdl. sognemedhjælpere — gået i stå. Det udvalg, som Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer nedsatte i dec. 1960, og som siden er tiltrådt af 3 biskopper, anbefalede i februar i en betænkning til kirkeministeriet, at det søger sagen gennemført (MrBl 69). Ministeriet synes endnu at overveje sagen. Det har hørt præsteforeningen, men denne har ikke ønsket at tage stilling dertil, før der forelå et udførligere materiale (PrfBl 470, 741).

Røre blev der så om ansættelse af *hospitalspræster* ved de større hospitaler. I København kom sagen for i borgerrepræsentationen, da borgmester Julius Hansen mente, at behovet for hospitalspræster var umådeligt lille (»et hospital er ikke en arbejdsplads for religiøs propaganda«). Og i Århus svarede byrådet, at en hospitalspræst ikke var på-

⁴) I Sømandskirken efterlyser man fortidens pionerånd (»Havnen«, 145f.), og i DKU spørges der: Vil de unge teologer ikke ud, men helst holde sig til den slagne landevej? (»Nyt fra DKU«, nr. 6, 6).

krævet der, da kirkeministeriet spurgte om dets mening (KD 2/2, Berl. Tid. 4/2, 25/3; KD 4/7). Dermed er sagen standset, men ønsket om faste præster ved de større hospitaler synes at blive fastholdt (jfr. bispemødet, KD 7/9).

Kirkebyggeriet kom i 1962 ud for hårde vilkår. Der indviedes 2 kirker i hovedstadsområdet (Bellahøj kirke og Stengaard kirke, begge efter mere end 10 års forarbejde), i Hillerød Præstevangs kirke, i Nakskov Stenmarkskirken og ved Vejle Grejsdal kirke, mens der i Ålborg blev taget en kirkesal i brug. I hovedstadsområdet er der endnu to kirker under opførelse, så standser byggestoppet kirkebyggeriet. Hidtil havde Kirkefondet haft tilladelse til at bygge 3—4 kirker om året, og på den måde kunne det underskud på kirker, der var kommet i efterkrigsårene, efterhånden indhentes. Nu prøver kirkebyggerne andre veje. I Bistrup gik man i gang med selvbyggeri, som ikke er omfattet af byggestoppet, og noget lignende er på tale andre steder. Kirkefondet overvejer at sætte ind med et par vandrekirker af træ, som da højst må stå 5 år på samme sted (KD 27/12). Opgaverne melder sig også hurtigt. Der regnes med 2,5 mill. indb. i hovedstadsområdet år 2000. Det vil sige, at der hvert år kommer 2—3 nye kirkeopgaver til foruden de godt 30, som der allerede arbejdes med (KD 17/5). Og tilsvarende vil det gå i de større provinsbyer.

Det kan ikke undre, at Kirkefondet er betænkelig ved situationen. Men det håber ved forhandlinger at kunne få kirkebyggeriet placeret blandt samfunds nødvendigt byggeri, således at en mulig lettelse i byggesituationen kan komme kirkebyggeriet til gode («Kirken bygger 1962», jfr. KD 17—18/10).

En virkelig begivenhed var kirkeministerens »*Internationale Ide-konkurrence om kirkebyggeri*.« Det er vel uklart, om den får til følge, at et eller flere af projekterne på ekstraordinær måde bliver til virkelighed, men der har i hvert fald blandt kirkekomiteerne været interesse for flere af

projekterne. Og så var hovedsigtet et andet, at give »inspiration for skabende kunstnere og for dansk kirkebyggeri.« Her kan først fremtiden vise, om konkurrencen hos kunstnerne har skabt interesse for kirkebyggeriet, og hos arkitekterne og kirkekomiteerne — og ikke mindst de mennesker, fra hvem pengene til nye kirker skal komme — forståelse for et samarbejde mellem arkitekter og kunstnere?

Men tilbage til *Kirkefondet*. Det har længe kendt til uvilje fra kirkens venstre fløj, men er nu kommet under dobbelt ild og møder kritik også fra den højre fløj, fra de højkirkelige og dele af Indre Mission. Her finder man, at »pseudo-folkekirkelighed« har erobret Kirkefondet, så det ikke fastholder den oprindelige målsætning: Kristenlivets genopvækkelse i den hedenske hovedstad (jfr. foran p. 186), og at det — ved udtalelser om, at det vil afstå fra at bygge kirker, såfremt *alle* kræfter sættes ind på boligbyggeri — har svigtet sit grundsyn: Det er lige så nødvendigt at bygge kirker som boliger (KD 27—28/4, 7/6, 12/6, »Reformatio« 44ff., 55f., KD 16/6, 25-26-27/6, 17—18/10, »Det nye Aar 1963«, 43).

Debatten siger noget om, at Kirkefondet vil være mere end blot den halvofficielle organisation, som tager vare på kirkebyggeriet. Her har man fastholdt det oprindelige mål, og vel forladt det oprindelige arbejdssyn og søger og spørger efter et nyt. Medens meningerne brydes søger man under ledelse af hjernetrusten, »15. april udvalget« at klare sig kirkens vilkår i byen, den baggrund hvorunder »det menighedsopbyggende arbejde« må gøres. Det første initiativ var udskrivningen af en prisopgave om »sognemenigheden og dens tjeneste i storbyen i dag.« Sognepræst Jørgen Nissens præmierede besvarelse »Kirken midt i storbyen« blev udgivet for at fremme overvejelser og eftertanke; den er vel ikke revolutionerende, men en klog og erfaren mands betragtninger over den kirkelige situation idag (dommerkomiteen i »Kirken bygger 1961«, 79). Udvalget arbejder videre med at skabe en sikrere analyse af situationen gennem en

statistisk og sociologisk undersøgelse, med spørgsmålet om reklame og med nye arbejdsformer.

Endelig afsluttedes i foråret et *kursus for præster*, som Kirkefondet forsøgsvis havde taget initiativet til. Det skulle vise præster industriverdenens problemer og forsøget har opmuntret til fortsættelse (KD 31/5). Andre emner vil nu blive taget op på nye kurser, f. eks. konfirmandundervisningen, rationalisering af arbejdet og samarbejdsteknik. Planerne synes videregående: »Biskopperne har [nemlig] på grundlag af en henvendelse fra Kirkefondet udpeget medlemmer til et udvalg, der skal undersøge muligheden af at fortsætte denne kursusvirksomhed og af eventuelt at finde midler til en løbende ordning med lønnede lærerkræfter«⁵ (»Kirken bygger 1962«, 54ff.).

Kirkeminister Bodil Koch, der uden at opgive sine meninger gennem årene synes at have vundet sig venner i alle lejre, kom i 1962 ud i strid modvind. Den evne, som Bodil Koch har vist til at få sagerne fremmet i rigsdagen ved små jævnlige fremskridt, stod vel sin prøve. Det holdt dog hårdt ved præsternes bestillingstillæg, ifølge Kristeligt Dagblad måtte ministeren sætte sin stilling ind derpå. Den sag kunne vel være ordnet noget lettere før; i 1962, hvor alle erkendte at der var givet for store lønforhøjelser, kneb det at få sagen igennem, især på grund af misfornøjelse i Socialdemokratiet.

Ret let gik det at få vedtaget et »lille lovforslag«, som giver en lidt videre kreds *adgang til* at søge *præsteembeder*. »Under særlige omstændigheder« kan folk, der har taget eksamen fra universiteterne eller »anden højere læreanstalt«,

⁵) Derimod synes kirkeministeriet at vige tilbage fra at tage sagen om præsternes uddannelse op. Da folketinget behandlede lovforslaget om adgangen til præsteembederne rejste sognepræst Gottschalck-Hansen spørgsmålet, hvortil Bodil Koch svarede: »Spørgsmålet om pastoraluddannelse er lige så vanskeligt, som det er under stadig diskussion.« Men måske arbejder ministeriet med sagen (jfr. PrfBl 741), skønt de foregåede års livlige drøftelser er gået i stå (jfr. PrfBl 264, 753ff., 839).

eller med en anden præsteuddannelse end folkekirkens, få tilladelse til at søge præsteembeder. Forslaget sigtede ikke så meget på at imødegå præstemangelen, som på at skabe »en fornyelse« i kirken, sagde Bodil Koch. Et nyt islæt blandt præsterne kunne måske give en friere atmosfære og »virke inspirerende« (Folketingstid. 3523 ff., 4077 ff., 4998, 5062, jfr. Till.: A 1475, B 1039, C 613). Heller ikke udenfor tinget gav lovforslaget anledning til større omtale⁶.

Loven synes alligevel at have vakt nogen ængstelse hos præsterne, især fordi det var uafklaret, om Danmarks Lærerhøjskole var indbefattet under betegnelsen »anden højere læreanstalt«. Det kom frem da ministeren — efter at Harald Sandbæk kort forud var udnævnt til Holmens provst — udnævnte undervisningsinspektør cand. theol. Jørgen Bøgh, forswarets civilundervisning til *domprovst i Århus*.

Mens en enig dagspresse priste ministeren for dette bidrag til fornyelse, så mødte udnævnelsen fra »kirkelige kredse« næsten enstemmig kritik, selv fra grundtvigske (jfr. DKt 326). Præsterne følte sig foruroliget ved denne udnævnelse på tværs af anciennitet og »præstelig erfaring«. Den nye lov om adgang til præsteembeder havde vakt en vis skepsis, fordi lovens konsekvenser ikke var til at gennemskue. Og denne udnævnelse kunne yderligere give bange anelser for et »formløshedens tyranni« (sognepræst Johs. Bjerrum, PrfBl. 542 f., jfr. 741). Samtidig blev udnævnelsen kritiseret udfra store kirkepolitiske perspektiver. Den var et nyt eksempel på, at ministeren bevidst begunstigede »en moderat tidehvervsk linie i kirken med front mod vækkelserne og for en grundtvigsk-socialdemokratisk kirkepolitik, hvor demokrati og folkekirke er de hellige navne«. Bodil Koch

⁶) Præsteforeningen var hørt om lovforslaget og havde stillet sig tilfreds med, at ministeren viste sig lydhør for foreningens synspunkter, som især gik ud på at »sikre præstestandens akademiske status« (PrfBl 262). Enkelte præster så i loven et forsøg på at undergrave præstestandens teol. uddannelse, men de vandt ikke gehør for deres protester (KD 3/4, 6/4, jfr. PrfBl. 470, KC 56 ff.).

var med sine bestræbelser for at forny kirken gået ud over den politiske ministers beføjelser og havde gjort sig til overbiskop; men en minister har intet med kirkelig fornyelse at gøre og skal på det kirkelige område være »neutral« (provst Svend Aage Nielsen, e. KD 3/7, jfr. provst Munch Madsen, Jyllands-Posten 11/7 og dr. theol. Jørgen Larsen KD 13/9).

Tilhængerne af en repræsentativ kirkeforfatning fandt her et nyt bevis for, at folkekirkens forhold må ændres⁷. Spørgsmålet om kvdl. præster blev også draget ind i sagen, og først efter 2 måneders forløb faldt der ro om den (se KD juli og aug. og »Det nye Aar 1963«, 44ff.). Forinden havde professor Lindhardt godtgjort, at der ved udnævnelser til de højere embeder var taget rummelige og rimelige hensyn (Jyllands-Posten 17/7). Bodil Koch svarede, at hun ikke optrådte som overbiskop. Hun favoriserede ikke nogen bestemt retning og havde ikke udnævnt nogen domprovst mod biskoppens ønske. Der var ikke taget nogen beslutning uden efter nøje forhandlinger med de implicerede parter. Udnævnelsen var heller ikke udtryk for en ny linie, men en berettiget undtagelse. Ministeren lagde så uden held op til en debat om problemet bag røret: Hvad er kirken? For det spørgsmål var ikke så ligetil at besvare. Det kan dog siges, hvad kirken ikke er. »Den er ikke en enkelt biskops, en enkelt provsts eller en enkelt kirkelig gruppes »meninger«. Måske kan et positivt svar formuleres nogenlunde således: Kirken er det uhåndgribelige fællesskab mellem mennesker, der er »døbt til Kristus«, og som derfor giver hinanden rum, fordi de ved noget om, at bogstaven ihjelslår, men Ånden levendegør« (KD 15/8 og 21/8).

Sidst på året rejste et forslag til ny *helligdagslovgivning*,

⁷) Der spores samtidig stigende ønsker om ændringer blandt bypræster. De finder, at staten både økonomisk og administrativt hindrer kirken i ved en virkelig effektiv indsats at udnytte de rige muligheder folkekirken iøvrigt giver (pastor Sven Ebbe Jacobsen, »Dansk Kirkeliv 1962« 15 ff., sognepræst Rich. Møller Petersen, KD 18/12).

som kirkeministeren og de fleste biskopper havde givet deres velsignelse, en storm af protester. Ganske tilsvarende gik det, da justitsminister Hans Hækkerup i 1953/54 uden held prøvede at gennemføre en mindre lovændring. Dengang fremkom protester med 80.000 underskrifter. I folketinget ønskede venstremanden Vagn Bro, der især var betænkelig ved at fredningen af to af påskeugens helligdage skulle ophæves, at »alle landets menighedsråd« eller deres landsforening blev hørt (Folketingstid. 1000). Snart begyndte protesterne at strømme ind fra menighedsrådsforeninger og kristelige foreninger. C. Bartholdy lagde for. Han beklagede, at kirkens folk også her valgte det nemmeste og rettede sig efter den tiltagende ugudelighed. Her hed det igen overfor »gammel kristen sæd og skik: skær ned! skær ned! — med bispernes velsignelse« (KD 26/11).

Ydre mission.

Årets store kampagne for u-landshjælpen vakte også større interesse for kirkens missionsarbejde. Missionsselskaberne så uden surhed de mange penge strømme til u-landshjælpen, ja anbefalede direkte indsamlingen, og nød så vel iøvrigt selv lidt godt af den voksende interesse for de lande, hvor de havde arbejdet i menneskealdre. Efter nogle begyndervanskeligheder ser det ud til, at de, der arbejder med de to former for indsats, hver med sit ærinde, kan finde hinanden i et samarbejde. Og det er vel et udslag af vilje til at lytte til kirkens erfaringer, når Kirkefondets generalsekretær, Chr. Christiansen blev ansat i udenrigsministeriets u-landshjælp.

De mange folkekirkelige kristne i al deres brogede mangfoldighed må tillige lære at forstå den udfordring fra u-landene, som de som kristne stilles overfor, fastslog professor Hal Koch i sin bog »Fremtiden formes.« Når det almindelige kirkefolk er uvidende om missionsarbejdet, så har selskaberne ikke skylden for det, hedder det her, for de har

længe åbent og sobert oplyst om deres arbejde, men det skyldes »kirkefolkets forbløffende ligegyldighed.« For øjeblikket gælder det »at lære at forstå og kende«, det er meget vigtigere end pengene. »De kommer af sig selv, hvis det første virkeliggøres.«

Selv tog Hal Koch fat. Ene mand indbød han til et folkeligt møde på Askov Højskole i dagene 15.—16. sept. »Ikke for at samle de kredse, som i forvejen er interesserede«, heller ikke for at samle penge ind, men for at give det store flertal, som står usikkert overfor missionssagen, saglig og nøgtern viden om ydre mission og dens ærinde og opgave, og hvilket ansvar den hjemlige kirke har. Foredragene samlede over 900, deriblandt et stort antal lærere, og 250 boede på højskolen (KD 17/9). Der er også andre vidnesbyrd om interesse i nye kredse. Således har Sudanmissionen ansat missionær Gurli Vibe Jensen som studiesekretær med den opgave at tale for og arbejde i kredse, som ikke før har interesseret sig for ydre mission (Berl. Tid. 13/1 63).

Men også missionsselskaberne og deres kredse ud over landet har måttet holde for. Har de hidtil ikke taget enansvaret for missionen og forholdt det almindelige kirkefolk sit ansvar, spurgte lektor Johs. Aagaard (KD 14/8, 21/8). Og den tidl. missionær, pastor Thorkild Græsholt bakkede ham op: »Før kredsene lærer, at man ikke driver mission *i stedet for* et ugudeligt sogn, men som en kraftcelle i det sogn, der skal vækkes til ansvar og medarbejde i en selvfølgelig opgave, kommer vi ikke ud af isolationen... Hvornår bliver vore kredse kraftcentre i menigheden i stedet for blot pengeindsamlende grupper?« (KD 22/8, 30/8).

DMS's tidligere formand, pastor S. H. Sørensen prøvede at slå bro mellem det gamle og det ny: Vi må altid prøve at lytte til kritik, for ikke at blive os selv nok (KD 12/9). Ellers mødte de yngre kritikere afvisning af deres kritik af missionskredsene, »selskabernes ryggrad«. De hindrede ingen nye kredse i at begynde (lærer Kr. Lovmand, KD 28/8). Også her gav C. Bartholdy det markanteste synspunkt, da

han siden vendte tilbage til drøftelsen: Det virker »faktisk let komisk, når vi nu fra autoritativ side får at vide, at nu skal vi drive mission — altså ude i den store verden, blandt hedninger og muhammedanere, i Afrika og Indien. En kirke, der ikke tør drive mission blandt sine egne! Den skal nu pludselig give sig til at ofre og udsende missionærer!« (KD 22/12).

Også m. h. t. ydre mission spørges om fremtiden. Vil det lykkes at skabe en varig interesse i nye kredse? — vil pengene komme? — og ikke mindre, vil der melde sig flere missionærer? For det ser ud til, at missionsselskaberne endnu mere end penge savner nyt mandskab. DMS mangler således ca. 25 missionærer, Sudanmissionen 10, mens andre selskaber nævner mindre tal. Det var nok ikke alene på sit eget selskabs vegne, at en landssekretær spurgte: »Selv om der synes at være en voksende forståelse af, at det er livsvigtigt for kirken at drive mission, er det forbausende få unge teologer, der melder sig som missionærer. Hvorfor?« (KD 12/10, jfr. 10/7, 6/9, 12/9, 20/9).

Meddelelse til læserne

I fortsættelse af den i forrige hefte af Kirkehistoriske Samlinger fremkomne meddelelse skal det herved oplyses, hvilke skrifter, der i det forløbne år er udgivet af Institut for Dansk Kirkehistorie, og på hvilke Selskabets medlemmer kan opnå en betydelig rabat.

I 1961 udkom yderligere:

A. Pontoppidan Thyssen (red.): Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede. Bd. II indeholdende Knud Banning: De Sjællandske Vækkelser. 202 s. Kr. 17,25 inclusive omsætningsafgift. (Fås kun indbundet).

I 1962 udkom:

Liss Davidsen (udg.): Krigerliv og Bondesind. Erindringer fra Treårskrigen af Møller Peder Christensen. 216 s. Kr. 20,— i. o.

Lis Jacobsen og Holger Brønsted (udg.): En ungdomsbrevveksling mellem P. Munch og J. P. Jacobsen 1889—1901. Bd. I—II. 362+306 s. Kr. ialt 63,50 i. o.

Curt Hahn Kristensen: Seminarium Pædagogicum. Det pædagogiske Seminarium ved Københavns Universitet 1800—1811. 109 s. Kr. 13,50 i. o.

Erica Simon: De l'union culturelle du Nord. Fransk kommenteret oversættelse af N. F. S. Grundtvigs »Om Nordens videnskabelige Forening«. 220 s. Kr. 23,25 i. o.

Luthers Skrifter i Udvalg ved Torben Christensen, Niels Nøjgaard, E. Thestrup Pedersen og Regin Prenter. Bd. I, De reformatoriske Hovedskrifter, red. af Niels Nøjgaard. 423 s. Kr. 53,— uindb. Kr. 85,— indb., begge priser i. o.

A. Pontoppidan Thyssen (red.): Vækkelsernes Frembrud etc. Bd. VI omhandlende Den Baptistiske vækkelse i Nordjylland. 198 s. Kr. 17,25 i. o.

Under trykning og forberedelse er:

P. Nyholm: Amerikaniseringen af den danske Kirke i Amerika.

Troels Dahlerup: Studier i senmiddelalderlig dansk kirkeorganisation.

K. E. Bugge (red.): Tro og Tale. Studier over Hans Tausens Postil.

K. Banning: Rasmus Sørensen som politiker.

J. P. Jacobsens brevveksling med fagfæller. Udg. af Holger Brønsted. I—II.

A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelsernes Frembrud etc. Bd. III—V+VII.

Biskop P. O. Boisens visitatsbøger. Udg. af Telma Jexlev og Alfred Larsen.

Medlemmer af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie kan købe de ovenfor nævnte bøger med 20 % rabat. Ved køb af Martin Luthers værker i oversættelse kan dog kun ydes en rabat på 10 %. Bestillinger kan afgives enten til Instituttet, Vodroffsvej 8, København V. eller gennem en boghandler. I sidste tilfælde må en meddelelse om medlemmets navn og adresse ledsage boghandlerens bestilling til G. E. C. Gads Forlag.

Tidligere årgange af »Kirkehistoriske Samlinger« kan, så langt oplaget rækker, købes ved henvendelse til Instituttet.

Vedr. indmeldelse i Selskabet henvises til omslaget af »Kirkehistoriske Samlinger«, der fortsat udkommer een gang årligt og tilsendes alle medlemmer.